

SOSYOLOJİNİN DALLARI

Sosyolojiden önce cemiyet olguları ve objeleriyle uğraşan iki bilgi disiplini vardı: 1) İçtimaî felsefe ,2) Hususî içtimaî ilimler Bunlardan birincisi, filozoflardan çoğunun sistemlerinde mühim bir yer tuttuğu için onları bu filozoflarla beraber tetkik etmek mümkündür. İkincisi, içtimaî hayatın normlaşmış birer cephesini, sınırlı bir içtimaî olgu veya müessese nev'ini — ötekilerle ilgisiz olarak — kendi başına tetkik ediyordu: İktisat, hukuk, dil bilgisi, demografi, ilâh.. gibi. Bu ilimler, sosyolojinin doğuşundan sonra da kendi hususî araştırmalarına devam ettiler. Bazan sosyolojinin birleştirici gayretlerine kulak verdiler, ondan faydalanmaya çalıştılar. Bazan da kendi mevzularının istiklâlini iddia ederek sosyolojiye dirsek çevirmeye kalktılar. Fakat ne olursa olsun, bu ilimlerin 60 - 70 yıl içinde sosyoloji ve psikolojinin tesirinden uzak kaldıkları söylenemez. Bunlar arasında en gelenekçi olanları bile son zamanlar da «içtimaî görüş» ten bahsetmiye kendilerini mecbur görüyorlar.(1)

Sosyolojiye gelince, onun bu ilimler karşısında aldığı vaziyet de başlıca üç zümrede toplanabilir:

I. — Sistemci davranıştır ki, burada sosyoloji bütün hususî içtimaî ilimleri bir *sistem* içerisinde toplayarak, onların mazisini inkâra ve hepsine kendi sistemini zorla kabul ettirmeye çalışmıştır. Hattâ bununla da kalmıyarak farazî bir ana fikirden hareket ettiği için kendi çalışmasını da objelerinin nevelerine göre bir çok dallara bölecek yerde, çoğu kere merkezîyetçi bir görüş altında toplamak-

(1) Adam Smith zamanındaki müstakil iktisat çalışmaları gittikçe azalmaktadır. Bunlar ya şimdi gözden geçirdiğimiz sistemci sosyolojilerden birine bağlanıyorlar, ya bir tarih felsefesinden kuvvet alıyorlar; yahut hiç değilse umumiyetle «içtimaî görüş» dedikleri iktisadın klâsik kadrosuna ara sıra katılan bazı içtimaî faktörlerin göz önüne alınmasından bahsediyorlar. Ch. Gide klâsik iktisatçılardan bu suretle ayrılıyordu. Simiand ve Halbwachs Fransız sosyolojisine dayanmaktadırlar. Son zamanlarda Pirou «içtimaî görüş» te daha cesur davranmaktadır. Pareto, Marschall, ilâh.. gibi iktisatçılar psikolojik ve sosyolojik izaha dayanmadan iktisat yapılamıyacağına kanidirler.

tadır. Sosyoloji emperyalizmi adını verdiğimiz bu tip sosyolojiler arasında, başlıca üçü üzerinde durmalıyız.

A. — Fizik modeline göre kurulmuş olan sosyolojik sistem Aug. Comte'la başlar. Bütün hususî içtimaî ilimlere kendi damgasını basmaya uğraşır: içtimaî fizik, içtimaî statik, içtimaî dinamik, içtimaî sinematik, ilâh.. gibi. İçtimaî olguların hususiyetleri ve çeşitliklerini silerek onları fizik tarzında tetkike zorlar. Bu yüzden sun'î bir takım ölçü birimleri araştırmaya kalkar.

B. — Biyoloji modeline göre kurulan sosyolojik sistemdir ki, H. Spencer'le başlar. Bu cereyan da, «tekâmül» fikrinin neticesi olarak cemiyetleri uzvî yapıların gelişmesine bağlamakta, içtimaî hayatın temelinde içgüdülerin tekâmülünü bulmaktadır. İçtimaî anatomi, içtimaî fizyoloji, içtimaî patoloji, ilâh.. gibi biyolojiden alınmış olan tâbirler bu sistemin ruhunu teşkil etmektedir.

C. — Psikoloj modeline göre kurulmak istenen sosyoloji sistemidir ki — aşağı yukarı — W. Wundt'la başlar. Cemaat psikolojisi (Psychologie des foules) yapanların çoğu bu cereyana bağlıdır. Fransa'da Tarde büsbütün ayrı bir yoldan gelmekle beraber, prensiplerinde hususî içtimaî ilimler arasında aynı esaslara göre disiplin kurmaya çalışmıştır. Burada içtimaî irade, içtimaî şuur, içtimaî vicdan, ilâh.. gibi psikolojiden aktarılmış olan tâbirler sistemin ruhunu teşkil eder.

Sistemci sosyologların hemen hepsinde acele yayıcılık, yaklaştırmalar ve analogiler yardımıyla acele münasebetler bulma, hususî cemiyet ililmerine ait vakihsiz müdahaleler, bilhassa metafizik aleyhinde olmalarına rağmen, sonunda daima bir nevi *ilimci metafizik* yapıları, Ortaçağın «Ulum-u-sitte» si [Quadrivium ve Trivium] tarzında merkeziyetçi ve şemacı tasnif zihniyeti görülmektedir.

D. — Bu tarzda sosyolojilerin sonuncusu ve en ihtiyatlısı E. Durkheim'in sistemci sosyolojisidir. Çünkü o, ötekilerden farklı olarak, en başta içtimaî *olgular*'ın başka tabiat olgularından müstakil olduğunu isbata çalışmış, *içtimaî*'ye mahsus spécifique karakterleri araştırmış. Fakat fiilen Comte, Spencer ve Wundt'dan gelen sistemci gelenekleri maharetle ve kendine mahsus bir tarzda birleştirmiştir. Burada içtimaî statik ve dinamik'in yanında fizyoloji ve patoloji'nin, nihayet içtimaî vicdan, içtimaî şuur ve hâfızanın yer aldığını görüyoruz.

II. — Bir de, hususî içtimaî ilimleri tarih felsefeleri içinde toplamak isteyen ikinci bir görüşle karşılaşıyoruz. Hususî içtimaî ilimleri sistemleştirme bakımından birinci cereyana benzer bir rol oynayan bu tarih felsefelerini başlıca dört zümrede toplayabiliriz.

A. — Kapalı devreli (cyclique) tarih felsefeleri: bunlar arasında İbn-i-Khaldun, Vico, Nietzsche v.s. yi zikredebiliriz. Bu tarih felsefeleri coğrafi, psikolojik veya biyolojik kökten gelen kötümser bir kadercilik kadrosu içinde içtimaî ilimleri hapsedmektedirler.

B. — Zarurî oluş (Devenir) kabul eden tarih felsefeleri: yalnız prensiplerinin Tanrı, ruh veya madde olmasına göre birbirlerinden ayrılırlarsa da, hepsi insan cemiyetleri üzerinde istikraî ve doğrudan doğruya tetkiklere girişmeden önce tarihî oluş hakkındaki *a priori* kanaatlerinden hareket ederler, ve bunu muhtelif içtimaî ve normatif ilimlerin mevzularına tahmil ederler: Hegel, Marx ve Bossuet bu tarih felsefelerinin belli başlı mümessilleridir .

C. — Zihinci tarih felsefeleri: insanlığın geçirdiği *zihnî terakki*'yi bütün cemiyet hayatının izahında hareket noktası gibi alan iyimser ve sathî bir görüştür. Burada asıl cemiyet yapıları, muhtelif değerler ve müesseselere ait tetkikler zihniyetlerin tekâmülüne bağlanmıştır. Turgot, Condorcet, Saint - Simon, Comte, ilâh. gibi.

D. — Panteist tarih felsefeleri: bütün medeniyet ve cemiyet tiplerinin, mutlak varlığa ait kuvvetlerden birinin meydana çıkışı olduğunu, ve her tipin ötekilerden büsbütün farklı ve hususî olmasına rağmen onları tamamladığını kabul eden bu görüş Herder'le başlar. Zamanımızda O. Spengler'de canlandığını görüyoruz.

Tarih felsefeleri gerek umumî olarak sosyolojik, gerek hususî içtimaî ilimlere ait sabırlı araştırmalara lüzum görmeyerek acele izahlara kalktıkları ve izahlarında slogan'lar halinde ifadeye elverişli buldukları için halk arasında çabuk yayılmakta ve ciddî ilim araştırmalarına zarar vermektedirler.

III. — Metodolojik görüş: — Zamanımızda bir kısım sosyologlar da hususî içtimaî ilimler arasında müşterek metodlar aramakla canıyorlar. Bunlar bazan sosyolojinin bu ilimleri birleştiren bir «içtimaî ilimler felsefesi»(1) olduğunu iddia ediyorlar. Bazan da mü-

(1) Böyle düşünenler arasında René Worms, Stammers ve yakın zamanda Gestalt teorisinden mülhem olarak Vierkandt'ın «Şekilci sosyoloji» sini, von Wiese'yi zikredebiliriz.

şahhas ilimlerin istiklâlini kabul etmekle beraber sübjektif relativiste felsefe tesiriyle, tabiat olayları hakkındaki bilgimizin sınırlılığı yüzünden, onları ancak *izafî* olarak muhtelif metodlarla tetkike mecbur olduğumuzu ve bu bakımdan sosyolojinin bu ilimlere ait bir metodoloji olduğunu kabul ediyorlar.(1) İçtimaî ilimler felsefesi veya metodoloji görüşü, birinci ve ikinci cereyanlara bakılırsa, daha mâkûl görünmektedir.

*

**

Bununla beraber, birinci ve ikinci temâyüldeki sosyolojiler nasıl iptidaî metafiziğin hükmü altında iseler, bu üçüncü cereyanın da sübjektif relativisme'in ve Kant felsefesine ait dar bir tefsirin hükmü altında doğmuş olduğunu, varlık derecelerini bütün nev'i karakterleri ve muhtarlıklarıyla tetkike imkân bırakmadığını söylemeliyiz. Birinci tipteki sosyolojilerin en mühim mahzuru ilimcilik adı altında bazı hipotezlere dayanan bir nevi iptidaî metafizik yapımları idi. İkinci tiptekilerin mahzuru doğrudan doğruya, tarih felsefesinin a priori postulatlarını bütün beşerî ilimler sahasına yaymaları idi. Üçüncülerin de başlıca mahzuru Kant'a atfedilen «bilginin izafiliği» hakkındaki görüşü son haddine kadar götürerek, beşerî ilimler arasındaki bağlantının ancak görünüşten, ferdî - sübjektif münasebet (*relation*) lerden ibaret olduğunu söylemek suretiyle bu sahadaki ilmî araştırmaların cesaretini kırması idi.

Her üç cereyan da hayvanla insan arasında, bir varlık derecesi olmak bakımından karakter farklarını göz önüne almamaktadır. Her üçü de müşahhas ve doğrudan doğruya veri, bütün varlık olan insandan hareket etmemektedir: İnsan hem doğrudan doğruya veridir, hem de âlemdeki bütün varlıkların üstün derecesi olduğu için onları ihtiva eder ve aşar.

Sosyolojinin bir ilim olarak kurulabilmesi için, önce bu konkre varlığın ilmî tetkikine nasıl girilebileceğini tayin etmelidir. Bu konkre ve bütün varlıkla şimdiki halde meşgul olan iki ilim görülmüyor: sosyoloji ve psikoloji. Bu ilimler insanı aralarında paylaşmıyorlar, ve birbirleriyle tartışmaları da bundan ileri geliyor. Fa-

(1) Metodolojik görüşün en iyi mümessili G. Simmel'dir.

kat hakikatte bu mücadele yersiz görünüyor. Çünkü insan doğrudan doğruya felsefî refleksiyonun değil de, ilmî *procédé*'lerin mevzuu olarak alındığı vakit, daima zamandaş iki zaviyeden tetkik edilebilir: a) Başkalarıyla tamamlandığı *zümre* zaviyesinden, b) Başkalarından ayrıldığı *ferd* zaviyesinden. Bu iki görüş zaviyesi veya perspektiv aynı sükjede birlikte tetkik edilebilir; ve ikisini birlikte tetkik işini ne kadar başarırız insanda içtimaî ve ferdî istidatlar, kanaatler ve filleri sonradan ayırmak, her birinin sahalarını çizmek o kadar kolaylaşır.

Bundan dolayı sosyoloji ve psikoloji tetkiklerine girmeden önce, yahut bu tetkikler ilerlemişse onları birbirine bağlamak için bu çift perspektiv'i kullanmalıdır. Bu tarzda araştırmaların mecmuuna *psiko - sosyal* ilmi denir. Bu ilim kendine mahsus metod olarak Schanck'ın *coexistence* testlerini kullanır. Bu testler ne kadar dikkatli tatbik edilirse cemiyet ve fert zaviyesinden görüşler o kadar aydınlanır ve yukarıda bahsettiğimiz cereyanlarda olduğu gibi psikolojinin cemiyeti veya sosyolojinin ferdî hayatı hükmü altına almak için yaptığı *zorlama* ve *yapma* teşebbüslere lüzum kalmaz. Psiko-sosyal ilmi, sosyoloji ve psikoloji arasında âdeta Descartes mihverlerinin cebir ve geometri arasında gördüğü role benzer bir vazife görür. İnsanı, tezatları ve tamamlayıcılıklarıyla beraber bütün halinde tetkik edemiyen, onu bir cephesinden kavramıya mecbur olduğu için daima bir dereceye kadar mücerret kalan sosyoloji ve psikolojiyi birbirine bağlamayı, sosyolojik bir tetkiki psikoloji diline, yahut psikolojik bir tetkiki sosyoloji diline tercüme etmeyi temin eder.

Bu suretle pratik bakımdan da onları daha hareketli ve konkrete bir hale getirir: Pedagoji, akıl hıfzıssıhhası, pratik ahlâk gibi tatbiki ilimlerin gerek psikoloji, gerek sosyolojinin bütün dallarından — doktrin münakaşalarına ve zorla yaratılmış tezatlarla düşmeksiz — faydalanmasını temin eder.

Bu hareket noktasını ele aldıktan sonra, psiko - sosyolojinin insanî varlığı aydınlatan bu cephe ilimleri birbirine nasıl bağladığı görülür. Felsefe, insanî varlığın her iki manzarası refleksiyon'la tetkik ettiği ve doğrudan doğruya verilerden başladığı halde, sosyoloji ve psikoloji tetkiklerini müşahede ve tecrübeyle yaparlar ve en objektif olanlardan başlayarak sübjektife doğru giderler.

2. I — Sosyolojinin esas mevzuu, monografiler vasıtasile parçalar-dan bütünlere doğru gitmek üzere «içtimaî teşekkül» leri tetkik et-mektir. Bu tetkikin yolu, yaşayan cemiyet tipleri hakkında elde edilen tasnif ve izahlarla geçmiş cemiyetleri aydınlatmak; netekim cemiyetin idare ve terbiyesinde de bu tetkiklerden faydalanmaktır.

A. — Sosyolojinin mevzuu, vakaa İnsanı varlık ise de, kökleri yine hayvanî hayattan yahut onunla insanın çatışmasından gelir. Bu suretle sosyolojinin geriye doğru uzanmış bir dalı olarak paléo - sociologie teşekkül eder. Bu kısma 1) Arkaik sosyoloji tet-kikleri (iptidaî cemiyetler ve préhistoria), 2) Hayvan sosyolojisi, 3) Psikanaliz tetkikleri girer.

B. — Sosyolojinin ikinci mevzuu insanın kolektif fiilleri, yâni *içtimaî olgular*'dır. Felsefe bu olguları konkre değerlendirmeler, değer yaratmalarından başlayarak gittikçe objektifleşen ve tortula-şan kısımlarına doğru inceler. Sosyoloji ise, tam tersine, en objektif ve en kesif tortulardan başlayarak derece derece kaideler, yaygın kanaatler ve değerler, nihayet şahsî değer yaratmalarına kadar yük-selir. Sosyolojinin felsefeden ayrılan bu tetkik tarzında gaye içti-maî olguların *objektif* ve *ölçülebilir* taraflarından hareketle diğer-lerini derece derece bu ilmî kadro içerisinde tetkik etmektir. Fakat bu mânada sosyolojinin hedefi değerleri yalnızca objektif ve ferd-dışı eşya gibi görmek değildir. Ancak ilmî tetkike başka türlü gi-rilememesidir. Felsefe ve sosyoloji, bu bakımdan aynı mevzuu bir-birinin zıddı olan iki metotla tetkik ve kontrol ettikleri için bir-birlerini tamamlarlar. Bu söylediklerimizi şu suretle şemalaştırabi-liriz:

İçtimaî olgular

↑ Sosyolojinin yolu (objektiften subjektife)	d) Şahsî ve muhtar değerler → sanat, fikir	Felsefenin yolu (subjektiften objektife) ↓
	c) Mânevî değerler → ahlâk, din	
	b) İçtimaî normlar → hukuk, iktisat, dil	
	a) İçtimaî olgular → örf ve âdet (içtimaî tortu)	

C. — Sosyoloji bu olguları tetkik ederken zümrelerin çevre ile münasebetini de düşünmeye mecburdur. Bu münasebet 1) Tabia-tın cemiyete tesirini tetkik eden *morfoloji*, 2) Cemiyetin tabiata

tesirini tetkik eden *teknoloji*, 3) Biyolojik miktarların cemiyete tesirini tetkik eden *demografi* kısımlarını içine alır. Sosyolojinin bu dalları uzun zamandanberi mevcuttur. İçtimaî morfoloji zaman zaman beşerî coğrafya ile karışır. Onların kesin sınırlarını çizmek çok güçtür. İçtimaî morfoloji tabiatın cemiyete yüklediği şekilleri, yâni *tabii şartları* sırf sosyolojiyi ilgilendirmesi bakımından göz önüne alır. Bu zümreye sosyolojik *çevre ilimleri* denebilir.

D. — Bir kısım ilimler de sosyolojinin metodundan ayrı çalıştıkları ve başka ilim disiplinlerine girdikleri halde, sosyoloji onlardan her an faydalanmaktadır ki, bunlara sosyolojinin *yardımcı ilimleri* diyebiliriz. Bu ilim zümresi doğrudan doğruya sosyoloji kadrosuna giremez. Ancak sosyolog, çalışmalarında onları daima göz önüne almış ve onlardan malzeme tedarikine mecburdur. Bunlar da, *etnoloji, etnografya, tabii ve beşerî coğrafya*'dır.

E. — Sosyoloji içtimaî olguları tetkik ederken, bunlarla paralel olmayan bir de içtimaî kurumları (institution), yâni cemiyetlerin içlerine giren zümre ve topluluk (collectivités) nevilerini tetkik eder ki burada Durkheim'in söylediği gibi her içtimaî olguya veya değere bir içtimaî müesseseyi tekabül ettirmeye imkân yoktur.

İçtimaî topluluk tetkiklerinde sosyoloji parçalardan bütüne, felsefe bütünden parçalara doğru gider. Çünkü bu toplulukların en geniş şekilleri mücerret topluluk mefhumları halini alırlar. Buna bazı sosyologlar mücerret topluluk şekilleri diyorlar. Bu bakımdan hukuk felsefesi veya umumiyetle cemiyet felsefesinin mevzuunu teşkil edebilirler.

İçtimaî müesseseleri tetkik eden typologie mevzularını parçadan bütüne doğru şu tarzda sıralayabiliriz.

- 1) Aile → Aile tipleri: klan, aşiret, kavim, pateryarkal aile, ilâh..
- 2) Yerleşmeler → köy, kasaba, şehir, site, burg, millet
- 3) Cemaatler → kapalı cemaat, tarikat, mezhep, Üniversal kilise
- 4) Meslekler → korporasyonlar, tabakalar, kastlar, sınıflar
- 5) Devlet → yaygın - teşkilâtli { tek iktidarlı
federal

F. — İçtimaî zihniyetler: — Zihniyetler ve kanaatler de içtimaî olgular gibi hem sosyoloji, hem psikolojinin mevzuunu teşkil

ederler ve iki tetkik birbirini tamamlar. Her iki tetkik psiko - sosyal araştırma tarafından birbirine yaklaştırılır. Bundan başka bütün bu ilmî çalışmalardan önce veya sonra zihniyetlerin felsefî tetkiki de mümkündür. Ancak sosyoloji veya psikoloji, zihniyetleri testler ve anketler vasıtasıyla objektif yoldan tetkik eder. Felsefe ise onlara refleksiyon'la, yahut Einfühlung suretiyle nüfuza çalışır.

İçtimaî zihniyetler hakkında şöyle bir şema yapabiliriz:

- a) Prelojik zihniyet → [iptidailerde]
- b) Teolojik zihniyet } lojik zihniyet [ileri cemiyetlerde]
- c) Laik zihniyet }
- d) Hiperlojik zihniyet [sanatkârda, ahlâkçıda, ilâh..]
- e) Şuur-dışı zihniyet [içtimaî psikanaliz vasıtasıyla]

Bu zihniyetlerin tetkiki meselesi, bilhassa psiko - sosyal ilminin mühim mevzularından birini teşkil etmektedir. Muhtelif memleketlerde sosyologlar içtimaî ve ferdî kanaatler arasındaki farkları, ne gibi şartlar altında birbirlerine yaklaştıkları ve uzaklaştıklarını tetkik etmektedirler. Bu sahada psiko - sosyal araştırmaları ilerledikçe, sırf sosyolojiyi meşgul eden *zihniyetler* meselesi daha çok aydınlanabilir: Burada içtimaî tipoloji ile zihniyetler arasında münasebet araştırmak ve muhtelif içtimaî tiplere tekabül eden zihniyetleri göstermek mümkündür.

L. Lévy - Brühl'in «iptidaî zihniyet» hakkındaki araştırmaları bu tarzda psiko - sosyal test ve anketlerine dayanmadan, yalnızca etnologların malzemesinden çıkarıldığı için kifâyetsiz görünmektedir. *Kanaatler* ve *prejüje*'ler psiko - sosyolojisi ilerledikçe daha sağlam bir zihniyet sosyolojisi ve psikolojisi kurulabilir. Bugünkü halde sosyolojik ve psikolojik iki araştırmayı birlikte götüren Piaget'in tetkikleri, bu sahada mühim bir hazırlık teşkil etmektedir.

II. — İçtimaî metodoloji: — Bütün bu içtimaî araştırmaların zamanımızda çok genişlemiş ve yayılmış olduğu görülüyor. O derece ki, bir kısım sosyologlar bu yayılmadan dolayı korkularını izhardan çekinmiyorlar. Bazı sosyologlar (bilhassa Amerika'da) burada tasnifine giriştiğimiz sosyolojik araştırmalar arasındaki rabıtalı gözönüne almadan onlardan bir kısmını lüzumundan fazla genişletiyorlar. Bu yüzden, zamanımızın kontrol edilmiş çalışmaları yeniden bir parçalanma tehlikesi geçiriyor. Buna karşı en iyi ted-

bir sosyolojinin, sırf ilim halinde çalışmakla beraber, felsefe ile münasebetini muhafaza etmesidir. Bu da zamanımızda «bilgi sosyolojisi» denen bir dalla temin edilmeye çalışılmaktadır. Bilgi sosyologları, sosyolojinin felsefi temellerini kontrol ediyor, onun diğer bilgiler arasındaki yerini ve sınırlarını tayine çalışıyorlar. Bu âdeta sosyolojinin daimî surette kendi kendini kontrol etmesini temin eden felsefi bir mürakabe vazifesini görüyor.

Bunun yardımıyla içtimaî metodoloji eski «école» lerin iddiaçı görüşlerine dönmekten korunabilir. Bu tarzda bir inzibat için sosyolojinin dalları eskiden beri tanılan «hususî içtimaî ilimler» in istiklâlini tanımakla beraber, onları aydınlayabilecek paralel hazırlıklar yapmaktadır. Bunlar arasında en mühimmi, muhtelif içtimaî olgular veya müesseseler arasındaki karşılıklı tesirlerin, répercussion'ların tetkikidir ki, bunların mecmuuna birden *intikal hâdiseleri* diyebiliriz. Bu tarzda tetkikler eskidenberi hususî içtimaî ilimlerden hiçbirinin kadrosuna girmiyordu. Eğer onlardan biri böyle bir mevzu girilecek olursa, çoğu kere kendi ihtisasını ön plâna koymak yüzünden birçok ifratlara ve yanlış görüşlere kapı açıyordu [bu meseleyi Pareto iyi incelemiştir].

Fakat doğrudan doğruya bilgi sosyolojisinin kontrolü altında içtimaî metodoloji bu mevzuu ele aldığı zaman aynı mahzurların yeniden meydana çıkmasına imkân kalmaz. Çünkü içtimaî metodolojinin hareket noktası içtimaî olgular ve müesseselerin karşılıklı tesirinde hiçbir *mümtaz* tesirden hareket etmemektir. [Bu bakımdan spiritüalizm, materyalizm, ilâh.. gibi temâyülleri bir tarafa koyar].

İçtimaî metodoloji başlıca üç grupta toplanabilir:

a) İçtimaî monografi: Bugünkü cemiyetlere ait *müfred* ve *cüz'i* olgular veya zümrelere başlayarak en geniş olgulara ve en büyük zümrelere doğru yükselmek üzere, içtimaî anketleri tatbik etme yoludur. Bu yol Le Play tarafından açılmış ise de bugün çok genişlemiş ve zengin tatbikat şekilleri bulmuştur.

b) İçtimaî statistik: İçtimaî olgular arasındaki birleşik değişimleri bulabilmek için onlar hakkında mümkün olduğu kadar yüksek rakamlar elde etmek yoludur. Fakat ilk defa Quetelet tarafından kullanılan bu metod bugünkü sosyoloji içinde aynı tarzda kullanılmaz. Çünkü keyfî bir hipotezden hareket ederek iki olgu serisi ara-

sında birleşik değişme olduğu kabul edilebilir; ve bazı rakamlar bu tarzda münasebetleri teyit eder gibi görünebilir. Fakat başka iki seri ele alınarak, onlardan büsbütün farklı neticelere ulaşmak da mümkündür. İntiharlar dolayısıyla yapılan etüdlerde bu ihtilâflar çoh iyi görülmektedir. Bunun için içtimaî statistik ancak monografi içinde ve onunla birlikte ilerler, ve monografinin aydınlattığı répercussionlardan faydalanarak hangi seriler arasında keyfî olmiyan birleşik değişmelerin aranacağı görülebilir.

c) Tarihi metod: Eskiden beri en uzak zamandan bugüne doğru gelmek suretiyle tatbik edilirdi. Halbuki içtimaî olgularda en vazih ve tesbiti mümkün olan *actuel* olan olgulardır. Uzak devirler ekseri karanlıklar içindedir. Bundan dolayı tarihi metodun bu tatbik şekli bulanık neticelere varabilir, hipotezlerle karışabilir: İptidaî cemiyet şekli, itikatların menşei meselesi v.s. de olduğu gibi.

Fakat buna karşılık tarihi metod, bugünden *geriye doğru* bakış halinde en verimli yoldur. Monografi ve statistikle aydınlanan cemiyetlerin eski şekilleri hakkında tarihi monografiler yapılır. Bu, bir nevi paléo - sociologie'dir. Bu tarzdaki tarihi bir araştırma fizik yardımıyla kurulan géologie ve paléontologie'nin gördükleri hizmeti görürler. Ayrıca tarihi görüş , sosyologun araştırmasında *a priori* görüşten kurtulmasını temine de hizmet eder.

İçtimaî metodoloji, anlaşıyor ki sosyolojinin ana dalları dışı-da değildir. Onlarla birlikte gelişir. Bundan dolayı sosyolojide *na-zarî* ve *tecrübî* olmak üzere iki kısım ayırmaya imkân yoktur. Bütün sosyoloji bahisleri metodolojinin temeli olan bilgi sosyolojisiyle kontrol edilecek, ve her üç metodun içine giren muhtelif *procédés*lerle araştırmalar yapılacaktır.

Ancak bu sosyolojinin şimdiye kadar kazanmış olduğu pozitif ve sağlam tarafı *farazî* ve zayıf tarafından ayırmak, eski sistemlerin sübjektif veya a priori tesirleri yüzünden sosyolojik araştırmaların uğradığı zararları meydana çıkarabilmek için bu çalışmalara paralel olarak bir de *sosyolojik doktrinler tarihi* vücade gelmelidir. Bazı sosyologlar bu bahse ait eserler yazmakta iseler de, bunlar yalnızca objektif bir fikir veya felsefe tarihi şeklinde değil, tenkidî ve münakaşalı bir *ilim tarihi* şeklinde yazılmalıdır. Bu kitabî (liv-resque) araştırmaların gelecek nesillerin sosyologları üzerinde büyük faydası olabilir.

*

**

Buraya kadar kısa bir şemasını yaptığımız sosyoloji dallarına ait sözlerimizi bitirirken şu noktayı da işaret edelim ki, bugünün sosyolojisi başlıca ufki ve şakulî iki istikamette teşekkül etmektedir: a) Ufki istikamette: içtimaî olgular, müesseseler ve zihniyetleri tetkik etmek suretiyle, b) Derinliğine: yâni felsefî sosyoloji (yahut bilgi sosyolojisi), mânâ (Geist) sosyolojisi, maddî sosyoloji (veya insanla tabiatın münasebetine ait tetkikler) olmak üzere — her iki istikamette yapılan tetkikler birbirini tamamlar. Onlardan hiçbirinin ötekinden daha *mümtaz* veya daha *önce* olduğu söylenemez: Şu şartla ki metodolojik bakımdan derinliğine sosyolojide en aşağıdan ve en yukarıdan gelen iki hareket birbirini kontrol edeceklerdir.

Hilmi Ziya ÜLKEN